

Ellen van Wolde

Seksualiteit als monoloog en als dialoog

Het begon zo mooi. De eerste mens in een goddelijke tuin, en God die zag dat het goed was. Maar het werd nog beter, dacht God, als er twee mensen zouden zijn, man en vrouw, elkaars gelijken maar toch niet gelijk. Anders zelfs, totaal anders. Maar daardoor aantrekkelijk voor elkaar. Zij waren naakt, maar schaamden zich niet. De verteller zegt het expliciet: 'Daarom zal een man zijn vader en moeder verlaten om zich te hechten aan zijn vrouw, en zij zullen één vlees worden' (Genesis 2,24). Natuurlijk, er zijn dan nog geen vaders en moeders, maar de bedoeling is duidelijk: seks is ingebakken in de schepping, en het is goed zo.

Dit paradijs, waarin ogen en bomen, mond en vruchten, neus en geuren intiem contact hebben met elkaar, gaat al snel verloren. Verlangen naar andere vruchten dan de gebodene, verlangen naar kennis en inzicht, naar autonomie, naar vrijheid vertroebelt de eerste heldere blik. Maar ook na het eten van de boom van de kennis blijven seksualiteit en verlangen nauw met elkaar verbonden. Deze keer staat het uitdrukkelijk bij de vrouw genoemd: haar verlangen zal uitgaan naar haar man, ook al zal hij over haar heersen (Genesis 3,16). En hij? Hij zal de baas over haar zijn en hard werken op het land, terwijl zij met pijn en moeite kinderen zal baren. Maar toch blijven ze

eeuwige leven van nu af verloren gegaan. De toegang tot die boom wordt man en vrouw ontzegd. Een engel met een zwaaiend zwaard schermt de toegang ertoe af. Vanaf dit moment is er slechts leven buiten de tuin. En wordt het ploeteren. Ook op seksueel gebied.

Priesters en seks: een monoloog

En daarom komen er regels. Priesters zijn daar goed in. De priesters van Israël, die verantwoordelijk zijn voor de tempel, de cultus, de geschriften en de wetten, dringen aan op beheersing en gereguleerde omgang met het lichaam. Ze bouwen, zoals Mary Douglas zo beeldend zegt, een microkosmos rondom het menselijk lichaam: een geheel van symbolen, ideeën en regels, waarmee ze het lichaam en de seksualiteit onder controle kunnen houden. En zij vormen zich beelden van het lichaam die tot op de dag van vandaag invloed uitoefenen. Van het vrouwelijke lichaam dat ten dienste staat van de man, van zijn zaad waaruit het leven zou voortkomen, van haar taken die door hem en hen bepaald werden. Voortplanting kwam centraal te staan, en reinheid. Alles wat uit een lichaam kwam, verontreinigde, zo formuleerden de priesters het. Bloed op de eerste plaats. Bloed van vermoorde mensen of van geslachte dieren, maar evenzeer menstruatiesbloed. En zo doet zich het vreemde geval voor dat menstruatiesbloed, bloed dat – biologisch gezien – bij uitstek voor leven staat, in de priestersgeschriften in de Bijbel voor dood komt te staan.

Tegelijkertijd zijn voortplanting en nageslacht een hoog goed. Ook voor en door de priesters. Door de hele Bijbel heen, in Hebreeuwse Bijbel en Nieuwe Testament, is het priesterschap erfelijk. Het gaat over van vader op zoon. Vanuit bijbels perspectief is celibatair priesterschap dan ook uitgesloten. Maar 'priesters en seks' was ook toen al een moeilijk thema. Seksualiteit hangt voor hen nauw samen met onreinheid: elke zaadlozing, ook binnen het huwelijk van de man en zijn vrouw, verontreinigt. Ze laat zich daarom moeilijk verbinden met de heiligheid van de tempel. Vandaar ook dat priesters zelf zich van sek-

*'Priesters en seks'
was ook toen al
een moeilijk thema*

verlangen naar elkaar, naar seksuele vereniging. In de context van het paradijsverhaal is deze vereniging nauw verbonden met de dood. Immers, vanaf het moment dat hun ogen opengaan en zij elkaar zien, komen de schaamte en de dood in het vizier. Met de seksualiteit is de sterfelijkheid gegeven. Bovendien is de mogelijkheid om te eten van de boom van het

suele gemeenschap moesten onthouden op de dag voordat zij in de tempel dienst hadden, en dat wij van hen weinig teksten met lofliederen op de lichamelijke liefde zullen aantreffen in de Bijbel.

Je zou deze visie op seksualiteit kunnen samenvatten met het woord 'monoloog': de priesters houden een monoloog over seksualiteit, en hun beeld van seksualiteit is monogaaal, een monoloog van mannen. De vrouw praat niet terug. Of wordt niet geacht dat te doen. Of er wordt niet vermeld dat zij dat doet. Haar inbreng wordt genegeerd. De priesters bouwen een beeld op van het lichaam en seksualiteit dat ten dienste staat van hun visie op de sacraliteit van het leven en de cultus. Heilig is wat bij God en de tempel hoort. Heilig is wat niet onrein is. En onrein is wat uit het lichaam komt. Het basisidee is dat van de enkelvoudigheid: het heilige en het reine moeten gescheiden blijven van het onreine van het lichaam. Het lichamelijke moet gescheiden blijven van het heilige. Apart, niet samen. Een overzichtelijke microkosmos, geleid door tweedelingen en door de priesters die de denkkaders bepalen. En die denkkaders zijn religieus en cultisch. En daarin is seksualiteit er slechts voor één ding: voortplanting.

Geschiedschrijvers en wetgevers: seks als monoloog in een samenleving

De priesters rondom de tempel in Jeruzalem zijn niet de enigen geweest die over seksualiteit hebben geschreven in de Hebreeuwse Bijbel. Daarnaast zijn er de geschiedschrijvers en wetgevers die we gemakshalve samenvatten onder de benaming Deuteronomist. Zij schrijven meestal over seksualiteit in de context van familie en samenleving. Het huwelijk was in die tijd niet eenvoudig, zeker niet voor de vrouw, die economisch en juridisch geheel afhankelijk was van de man. Bovendien waren er veel gevaren, ziekten

Adam en Eva uit het paradijs verdreven, Hans Heyerdahl (1857-1913)

en problemen bij het baren van kinderen. En hoeveel stierven er niet in hun eerste levensjaren. De lijm die het huwelijk bijeen moest houden, was de seksuele aantrekkingskracht. Het huwelijk is het cement van de maatschappij, en seks het cement van de huwelijksband. Daarom zijn er veel regels over huwelijksverplichtingen en echtscheidingregels in de Tora opgenomen. Het perspectief dat gedeeld wordt, is dat van de man: de wetten zijn geschreven voor en door mannen. De zorg voor correcte seksuele relaties, de zorg om overspel, om jonge meisjes, echtscheiding, vreemde vrouwen, zijn tastbaar aanwezig in vele teksten. Vier hoofdstukken in Deuteronomium (21-24) bevatten wetten en voorschriften over de familie. Het uitgangspunt is dat van bezit. De Israëlieten hebben het land in bezit. Dit volk bestaat uit

Spring, Ben Shahn, 1947, Albright Art Gallery, Buffalo, New York

families en clans. Het gaat over wat er in tijden van oorlog met de overwonnenen en hun bezit moet gebeuren, inclusief hun vrouwen en kinderen. Wat te doen met opstandige zonen? Met verdwaald vee? Met andere gedragingen die de orde binnen de samenleving of het bezit van de man, familie of clan kan bedreigen?

Bij seksuele misdrijven (Deuteronomium 22) wordt steeds het belang van de familie centraal gesteld. Seksuele driften worden erkend, maar alleen als ze schade aanrichten aan het familiebezit, worden ze opgenomen in de wetgeving. Maar ook staat er in Deuteronomium 24,5: 'Als een man pas een vrouw heeft getrouwd, hoeft hij niet onder de wapens te gaan of enige dienst in het leger te verrichten. Hij is een jaar lang vrijgesteld en mag thuisblijven om zijn vrouw gelukkig te maken.' Hier wordt impliciet genoemd dat hij zijn vrouw in seksueel opzicht gelukkig maakt. Ook Deuteronomium 20,7 lijkt dit te veronderstellen. De plezierige kant van seks wordt hier niet genegeerd. Toch komt die zelden expliciet ter sprake.

Ook deze visie op seksualiteit zou je kunnen samenvatten met het woord 'monoloog': de wetgevers en

geschiedschrijvers spreken over seksualiteit, en hun beeld van seksualiteit is monogaal, een monoloog van mannen over mannen en vrouwen of over jonge vrouwen. Deze laatste vormen, tezamen met de opstandige jongemannen, het grootste gevaar voor een samenleving. Zij zijn op de huwbare leeftijd en kunnen de sociale cohesie in de samenleving bedreigen. Seksualiteit wordt alleen besproken in dit kader. Daarom staat niet zozeer voortplanting centraal als

De plezierige kant van seks wordt niet genegeerd, maar komt zelden expliciet ter sprake

wel de betekenis van seksualiteit voor de huwelijksband en de familie.

In overeenstemming hiermee zijn twee teksten in de boeken Spreuken en Prediker, die van een latere tijd zijn en die spreken over liefdevolle seks, genoten binnen een huwelijk. In Spreuken 5,18-19 staat:

‘Moge je bron gezegend zijn, moge de geliefde van je jeugd je vreugde geven. Ze is zo lieflijk als een hinde, bekoorlijk als een ree. Ze laat je altijd van haar borsten drinken, je kunt eindeloos verzinken in haar liefde.’ En in Prediker 9,9: ‘Geniet van het leven met de vrouw die je bemint.’ Seksualiteit wordt ook hier gedacht binnen het huwelijk tussen man en vrouw en binnen de familie. Eveneens wordt uitsluitend gedacht vanuit het perspectief van de man. Maar wat in Deuteronomium onuitgesproken bleef, krijgt hier expliciete aandacht: de lofzang op de schoonheid van het vrouwenlichaam, op de duurzame band, en het eindeloos verzinken in de liefde worden beeldend bezongen. Wel wordt die erotische band gedacht te functioneren in de algemene context van het huwelijk, als bouwsteen van de samenleving.

Het Hooglied: seks als dialoog

Het is bovenal het Hooglied, dat de seksuele liefde, de liefde die lichaam en geest bedwelmt, bezingt en verkent in al haar dimensies. In haar magistrale commentaar op het Hooglied heeft Cheryl Exum (2005) deze liefdespoëzie beschreven. Het Hooglied is een boek dat alleen bestaat uit dialogen, zonder interventie van de verteller. Wij kijken als lezers telkens mee met de vrouw of met de man. Zij, de mooie zwarte vrouw, vertelt over haar gevoel voor hem. Hij, de fiere prins, kijkt naar haar en vertelt haar wat hij ziet en wat voor effect dat op hem heeft. Jij, jij hebt mijn hart gevangen. Hij toont het beeld dat hij van haar heeft, zodat ze vorm krijgt voor onze ogen. Zij vertelt dat ze ziek is van liefde, niet zonder hem kan en helemaal verzwakt als ze hem een paar dagen niet ziet. Hij is de oorzaak en de genezing van haar ziekte, zij is het object van zijn verlangen.

Seksueel tot elkaar aangetrokken storten ze hun harten voor elkaar uit. Zij zijn in woorden en in daden in een continue dialoog, maar hun taal is verschillend. Zij praat tegen haar vriendinnen, de dochters van Jeruzalem, en vraagt: Wat maakt hem toch zo bijzonder? Haar liefde is niet gebaseerd op kijken, maar op bekeken worden. Ze beschrijft zijn lichaam niet; het lijkt niet zozeer zijn lichaam te zijn, waardoor ze gegrepen wordt. Wanneer hij het over de liefde heeft, spreekt hij tot haar zelf, en hij vertelt hoezeer haar lichaam hem betovert. Hij verliest zichzelf door naar haar te kijken. Zij blijft de andere, nooit geheel dezelfde als hijzelf. Hij valt nooit samen met haar. Maar zij blijft altijd deel uitmaken van zijn blik. Zij vraagt de vrouwen van Jeruzalem om steun,

bevestiging. Zij geeft commentaar op wat hij doet, wie hij is. Hun lichamen reageren op elkaar. Ze zijn in dialoog. De cadens van de liefde wordt in poëzie weergegeven. We volgen hun ritme en krijgen toegang tot de intieme wereld van de geliefden.

Hij

^{7,7} Wat ben je mooi, wat ben je bekoorlijk, liefde en verrukking, dat ben jij.

⁸ Als een palm is je gestalte, je borsten zijn als druiventrossen.

⁹ Ik dacht: laat ik die palm beklimmen, ik wil zijn bladeren grijpen.

Laten jouw borsten

als trossen van de wijnstok zijn,

je adem als de geur van appels,

¹⁰ je tong als zoete wijn

waarin mijn kussen baden,

mijn lippen en tanden gedompeld zijn.

Zij

¹¹ Ik ben van mijn lief, en hij verlangt naar mij.

¹² Kom, mijn lief,

laten we het veld in gaan,

en tussen de hennabloemen slapen.

¹³ Laten we de wijngaard in gaan, morgen vroeg,

en kijken of de wijnstok al is uitgebod,

zijn bloesems al ontloken zijn,

de granaatappel al bloeit

Daar zal ik jou beminnen.

Wij, lezers, lijken direct aanwezig in het bed en in het hoofd van de geliefden. Deze ‘illusie’, het idee dat je direct toegang hebt tot de gevoelens van de geliefden voor elkaar, wordt opgeroepen door de directe dialogen. We volgen niet de verteller die van buitenaf kijkt en beschrijft, maar ervaren direct wat de geliefden zien, tegen elkaar zeggen, hoe ze bedwelmd worden door elkaars lichaam, hoe ze de golven van emoties beleven en welke radeloosheid dat soms oproept. Seksualiteit is hier in dubbele zin een dialoog: de dialoog tussen de geliefden en de directe toegang daartoe in het poëtische kunstwerk dat ‘het beste lied’ of ‘hooglied’ heet.

We krijgen visuele beelden van de geliefden op bed, maar niet met een camera die ons van buitenaf laat kijken als in een film. We kijken mee met de hoofd-

rolspeler. Zoals in Hooglied 2,6 en 8,3, waar staat: 'Mijn hoofd rust op zijn linkerarm, met zijn rechterarm omhelst hij mij', en niet: 'Haar hoofd rustte op zijn linkerarm.' We worden als lezers meegezogen in de beelden. We beleven mee.

Het Hooglied: de liefde moet je niet storen

Eén element in dit loflied op de seksuele liefde wil ik nog naar voren halen, het refrein dat drie keer voorkomt (2,7; 3,5; 8,4) en dat de NBV vertaalt als: 'Meisjes van Jeruzalem, ik bezweer je bij de gazellen, bij de hinden op het veld: wek de liefde niet, laat haar niet ontwaken voordat zij het wil.'

De discussie over deze vertaling is volop aan de gang. Reeds vanaf de jaren vijftig van de twintigste eeuw zijn er stemmen geweest die voor een andere uitleg pleiten (onder meer Gordis 1954), namelijk: 'Meisjes van Jeruzalem, ik bezweer je bij de gazellen, bij de hinden op het veld, stoor de geliefden niet in hun liefdesspel.' Het werkwoord 'or, opwekken van liefde, kan namelijk evenzeer (ver)storen van de liefde betekenen. Ook de contexten waarin deze verzen voorkomen, lijken de laatste uitleg te bevestigen. De verzen komen namelijk voor als refrein na verzen waarin een erotisch portret wordt geschilderd van het liefdesspel dat op het punt staat te beginnen. De vrouw wil de geliefde naar haar moeders slaapkamer brengen en hem daar onderdompelen in seksuele genoegens. Dan lijkt een refrein 'wek ze niet voordat je eraan toe bent' nogal misplaatst. Bovendien getuigt het hele Hooglied meer van passie en de bevrediging van die passie dan van het inhouden of de beperking van die liefde.

Conclusie

Er is een groot verschil tussen seksualiteit zoals die lichamelijk beleefd en conceptueel gedacht wordt. Bovendien heeft niet alleen het eerste invloed op het tweede, maar heeft ook het gedachte invloed op de lichamelijke beleving.

De priester-schrijvers van de teksten in de Hebreeuwse Bijbel zijn misschien te vergelijken met de katholieken, in dit geval de rooms-katholieke kerk en haar visie op religie en seksualiteit. Beide groepen leggen een grote nadruk op religieuze denkkaders als sacraliteit (heiligheid, reinheid) en sacrament/priesterschap en vertegenwoordigen een monologische benadering van seksualiteit die uitsluitend gericht is op voortplanting.

De wetgevers en Israëlitische geschiedschrijvers ('de Deuteronomist') zijn misschien te vergelijken met de protestanten, in dit geval de orthodoxe of fundamentalistische traditie daarbinnen, en hun visie op religie en seksualiteit. De denkkaders van denken zijn juridisch en sociaal. Seksualiteit wordt gezien binnen het kader van familie en samenleving, beide in nauwe samenhang met bezit. Ieder mens heeft daarin zijn eigen verantwoordelijkheid, maar de vrouw wordt gewaardeerd als bezit van de man of in relatie tot de man. Dit denken in bezitstermen functioneert binnen een maatschappelijk kader. Maar ook hierin is seksualiteit monogaal, want gedacht vanuit de man en hoofdzakelijk gericht op voortplanting. Wel wordt seksualiteit gezien als het cement binnen het huwelijk, dat op zijn beurt de hoeksteen van de samenleving is.

Het Hooglied is meer dan de andere stromingen dialogaal van karakter. Niet enkelvoudigheid maar meervoudigheid staat centraal. Er is geen alwetende verteller die de lijn uitzet, maar we delen de visies van een man en een vrouw op de erotische liefde en volgen hun eigen perspectieven. De man laat ons meekijken naar het lichaam van de vrouw, de vrouw laat ons meevoelen met haar woorden en gevoelens. Hier wordt de seksualiteit niet benoemd naar zijn biologische of maatschappelijke functie. Niet geduid volgens een religieuze of maatschappelijke categorie. We luisteren naar de taal van twee geliefden en zien het intieme contact tussen hun lichamen. En kunnen aldus de ruimte laten aan seksualiteit als dialoog.

Literatuur

- J. Cheryl Exum, *Song of Songs* (The Old Testament Library), Louisville (Kent) 2005;
- Mary Douglas, *Purity and Danger. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*, Londen 1966;
- Tikva Frymer-Kensky, 'Sex and Sexuality', *The Anchor Bible Dictionary*, volume 5, 1144-1146, New York 1992;
- Robert Gordis, *The Song of Songs*, New York 1954. ■